

ЕЛЕМЕНТИ СЕМАНТИЧНОГО СЛОВОТВОРУ В КОНТЕКСТІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА»

Юрій Прокопенко,

здобувач освітньої програми «Українська мова та література»,

Донецький національний університет імені Василя Стуса

E-mail: prokopenko_i@donnu.edu.ua

Лінгвістична природа семантичного способу словотворення полягає у створенні нових лексичних одиниць або значень без зміни морфемної структури твірного слова. Це явище відрізняється від морфологічного словотвору, де нові слова утворюються через приєднання словотвірних афіксів та складання основ та слів. У семантичному словотворенні зміна відбувається на рівні значень. Важливим фактором у цьому процесі є внутрішня форма слова, яка надає напрям розвитку його значенням. А. Середницька [1, с. 61] з покликанням на В. фон Гумбольдта визначає поняття внутрішньої форми слова як «спосіб, яким мовні засоби виражають інформацію про світ» [1, с. 61]. О. Потебня внутрішню форму слова визначає як «центр образу, одну з його ознак, яка переважає над всіма іншими» [2, с. 33]. Відомо, що будь-яка наука, зокрема й філологічна – це система, тож досить чіткою нам видається класифікація Ю. Цигвинцевої, яка зазначає, що «сучасні науковці виокремлюють такі основні види семантичної деривації: 1) метафоричне та 2) метонімічне перенесення, 3) розширення значення, 4) звуження значення, 5) семантичний зсув» [3, с. 68]. І. Волянчук зауважує, що, «як мовна одиниця вторинної номінації, метафора розкриває зміст або призначення невідомого предмета через властивості й дії відомого.

Найчастіше метафоричні перенесення можуть базуватися на основі подібності форми, кольору, властивості, подібності вияву почуття, схожості поведінки чи способу дії тощо» [4, с. 206]. Так, наприклад, під час проходження теми «Здоров'я», відповідаючи на питання студентів, пояснюю, що слово «голова» вживається не лише в прямому значенні «частина тіла», але й у переносному значенні як «керівник чого-небудь», як посада, від якої все залежить, як і від функціонування ЦНС та органів усередині, скажімо, «міський голова», «голова студентської ради» і так далі.

Метафора базується на схожості, тобто це художній засіб, який полягає у вживанні слова або вислову в переносному значенні на основі подібності. О. Тараненко визначає метонімію як «семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі їх суміжності, дотичності ... при відображенні у свідомості мовця» [5, с. 355]. Наприклад, є така лексема як «авдиторія». На заняттях з української мови як іноземної важливо наголосити на тому, що вона не завжди означає 'audience', якщо йдеться про людей; це іще й lecture-hall, lecture-room, recitation room, schoolroom, teaching room, theatre, lecture theatre, auditorium, classroom [6], коли йдеться про навчальну аудиторію. Хоча і тут можна розмежувати, що 'auditorium' і синоніми та 'classroom' належать до поля шкільної та університетської освіти, що ми можемо визначати як 'school

relationships' та 'university relationships'. Вагомою частиною мовної картини світу є внутрішня форма слова – ознака предмета, явища, процесу, що лягає в основу його назви [1, с. 60]. І. Щур наводить приклад внутрішньої форми на прикладі комп'ютерного сленгу, а саме відомій нам лексемі «висіти» – «триматися в повітрі майже без руху – не реагувати на запити (про комп'ютер)» [7, с. 140]. З розвитком мови внутрішня форма може змінюватися або ставати менш очевидною, тобто затертою, але вона часто продовжує впливати на нові значення, що утворюються. Підтвердженням цього слугує лексема «бавовна», що увійшла до словника розмовної української мови під час російського вторгнення як переклад з російського слова «хлопок» і використовується для позначення вибухів. Це слово виникло через схожість звучання російських слів «хлопок» (бавовна) і «хлопок» (вибух) у сучасному російському мовленні, а також за візуальною подібністю. Wikipedia [8] подає, що наприкінці 2010-х російський уряд дав вказівки всім ЗМІ називати вибухи (переважно – газу) «лясками» (рос. хлопками) [9]. У російського слова «хлопок» є омограф – «хлопок», який українською означає «бавовна». 25 квітня 2022 року в російському Брянську пролунали вибухи у військовій частині та на нафтобазі [10]. Новину про цю подію, перекладену з російських джерел за допомогою онлайн-перекладачів, опублікували на телеграм-каналі «Оперативний ЗСУ». Онлайн-перекладач сплутав російські омографи, через що в тексті новини було написано, що «перед початком пожежі чулася потужна бавовна» [11][12]. Цей текст із помилкою підхопили сайти-сміттярки та стали висміювати українські користувачі твіттеру (нині X, примітка моя. – Ю. П.) [11]. Через кілька днів, 30 квітня, український сегмент твіттеру (нині X, примітка моя. – Ю. П.) став залякувати жителів російського Белгорода майбутніми обстрілами, які нібито готують ЗСУ. Зокрема, у цій акції було використано і термін «бавовна» у його значенні як *інтернет-мему* (примітка моя. – Ю. П.) – в розрахунок на те, що росіяни не розуміють української мови [12]. Поширенню мему на перших етапах посприяв, зокрема, С. Стерненко [13; 14]. Відтоді словом «бавовна» в українському сегменті інтернету називають вибухи на окупованих територіях України та на території Росії, зокрема, вибух на Кримському мосту [15; 16].

Таким чином, внутрішня форма є джерелом для семантичної деривації, оскільки вона допомагає сприймати слово як образ, який можна переносити на інші значення. Це сприяє створенню нових метафоричних і метонімічних значень, а також нових інтерпретацій слів, які вже є у лексичному складі мови. Відповідно, семантичний словотвір відкриває широкі можливості для кращого засвоєння української мови іноземцями. Зокрема, він дозволяє пояснити особливості вживання багатозначних слів, омонімів, розширює уявлення про контекстуальне вживання окремих лексем. На заняттях важливо використовувати приклади змін значень слів у різних мовних ситуаціях, підкреслюючи особливості української мови. Наприклад, Н. Єщенко пояснює, що «у процесі впорядкування лексичного мінімуму з української мови як іноземної, важливою позицією також є те, чи є слово омонімом. Омоніми (слова однакові за звучанням, але різні за значенням) – це окремі одиниці при відборі та при навчанні. Візьмемо омоніми лютий – «місяць року» і лютий – «хижий,

злий (про звіра, тварину)». Мабуть, перший омонім буде включено в мінімум для початкового етапу, другий – для просунутого» [17, с. 46].

Таким чином, семантичний словотвір є ефективним інструментом для створення нових значень без зміни форми слів, що сприяє розвитку мови та збагаченню лексики. Внутрішня форма слова допомагає зберегти зв'язок між звуковою оболонкою і значенням, що є важливим аспектом у навчанні української мови як іноземної. Вивчення семантичного словотвору сприяє розумінню розвитку мовної системи та її адаптації до сучасних умов.

Список використаних джерел:

1. Середницька А. Внутрішня форма слова як частина мовної картини світу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 27(4). С. 60-65.
2. Потебня О. Естетика і поетика слова: Збірник. Пер. з рос. Олександр Потебня / Упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної. Київ: Мистецтво, 1985. 302 с.
3. Цигвінцева Ю. О. Джерела та способи неосемантизації сучасної української лексики. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія». Інститут української мови НАН України. Київ, 2021. 295 с.
4. Волянчук І. Мовна метафора та її функції у поетичних творах Івана Гнатюка. *Філологічний дискурс*. Хмельницький, 2020. Вип. 10. С. 204-212.
5. Тараненко О. О. Метонімія. Українська мова: енциклопедія. [Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С. 355-358.
6. Англійсько-українські словники / упор. А. Рисін, В. Старко та ін. 2011-2020. URL: <https://e2u.org.ua>.
6. Щур І.І. Внутрішня форма одиниць комп'ютерного сленгу. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ, 2003. Вип. 7. С. 135-143.
7. Бавовна (мем). Вікіпедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Бавовна_\(мем\)#cite_note-hr-1](https://uk.wikipedia.org/wiki/Бавовна_(мем)#cite_note-hr-1).
8. Відоменко Д. Що означає "бавовна": пояснення військового інтернет-феномену і яскраві мему. Главред. 2022. URL: <https://news glavred.net/chto-oznachaet-bavovna-obyasnenie-voennogo-internet-fenomena-i-yarkie-memu-10402130.html>.
9. Карплюк Д. Лунали вибухи: у Брянську горить військова частина та нафтобаза (фото, відео). Главком. 2022. URL: <https://glavcom.ua/news/lunali-vibuhi-u-bryansku-gorit-viyskova-chastina-ta-naftobaza-foto-video-840668.html>.
10. Мурзік Васильович в X: «Підлога країни чула цю потужну бавовну! Немає більше сечі, терпіти ці борошна! <https://t.co/n90N4ioq8Z>». X. 2022. URL: <https://x.com/r2d2251/status/1518491487381692416>.
11. Декілька вибухів прогрімало в російському Брянську. <https://t.me/operativnoZSU/>.
12. Оперативний ЗСУ. 2022. URL: <https://t.me/operativnoZSU/20856>.

13. Кононенко О. Очікуйте «бавовну»! Українська Twitter-армія сіє паніку серед жителів РФ, використовуючи абсурдні меми. NV. 2022. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/bilgorod514-ukrajinci-siyut-paniku-sered-meshkanciv-rf-novini-ukrajini-50238176.html>.
14. Serhii Sternenko ☩ в X: «Тим часом у Белгород завезли свіжу бавовну» <https://t.co/abkc5P0b4j>. X. 2022. URL: <https://x.com/sternenko/status/1522629223873224706>.
15. Мінджоса С. Що означає "бавовна": чому так називають вибухи в росії та на окупованих територіях. 24 Канал. 2022. URL: https://24tv.ua/shho-take-bavovna-mem-shho-znachit-chomu-tak-nazivayut_n2138375.
16. Що таке бавовна і чому так називають вибухи у Криму та росії. Телеканал СТБ. 2023. URL: <https://www.stb.ua/ua/2023/03/22/shho-take-bavovna-chomu-tak-nazyvayut-vybuhy-v-krymu-ta-v-rosiyi/>.
17. Єщенко Н. Методика навчання лексики та граматики української мови в іншомовній аудиторії: навчально-методичний посібник. Київ, 2023. 243 с.

ЕЛЕМЕНТИ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ольга Рембецька,
кандидатка філологічних наук,
доцент кафедри філології,
Херсонський академічний ліцей ім. О. В. Мішукова ХМР при ХДУ
E-mail: olga_rembeskaya@ukr.net

Наталія Орлова
кандидатка наук із соціал. комунікацій кафедри філології,
Херсонський академічний ліцей ім. О. В. Мішукова ХМР при ХДУ
E-mail: natalya.orlova@gmail.com

У сучасних умовах соціально-емоційне навчання як інструмент розвитку м'яких навичок набуває актуального значення. Під час війни учням вкрай необхідними стали уміння комунікувати, співпереживати собі та іншим, навчатися керувати власними емоціями, розуміти емоції інших, бути стабільними у критичних ситуаціях, ефективно працювати в команді, творчо та креативно мислити. Соціальна та емоційно-етична компетентності інтегровано до професійного стандарту вчителя закладу загальної середньої освіти. Соціально-емоційне навчання виходить за межі традиційного засвоєння навчального матеріалу, що, на думку дослідника В. Панченка, сприяє формуванню навичок спілкування, розвитку емпатії та критичного мислення, стає важливою підготовкою для успішного функціонування в сучасному суспільстві [3].

Повномасштабне вторгнення країни-агресора на територію України, перехід закладів середньої освіти Херсонщини на дистанційний формат змінило